

УДК: 94(477),12/13”

Вадим Ореховський
(Чернівці)

ВІДНОСИНИ МІЖ ЗАХІДНИМ І СХІДНИМ ХРИСТІЯНСТВОМ В КОНТЕКСТІ ІСТОРІЇ РУСИ-УКРАЇНИ (XIII – ПОЧ. XIV СТ.)

У статті йдеться про відносини західного і східного християнського світів у контексті історії Русі-України (XIII – поч. XIV ст.).

Ключові слова: Русь, Україна, Галицько-Волинське князівство, християнство, церковні відносини, церковна унія, римські папи, князь Данило Галицький.

Розвиток середньовічного християнського світу з другої половини XII ст. визначався протистоянням двох головних християнських конфесій – православної та католицької. Слов'янський світ також зазнав негативного впливу цього антагонізму, адже останній провів чіткий кордон між народами, які мали багато спільного у культурних традиціях та історичному минулому. Цілком логічно, що ця тема була і є предметом вивчення історичної науки.

Розглядаючи означену проблему, дослідники більшу увагу приділяли такому могутньому інституту середньовіччя, як папство, його ролі в історії слов'янського світу¹. Неможливо заперечувати, що політика римських понтифіків сприяла поглибленню релігійного розколу серед населення Східної Європи. Однак констатація цього факту не дає відповіді на таке запитання: чому політика римської курії виявилася настільки ефективною, що змогла підкорити своєму впливові багато східноєвропейських держав?

Можливо, відповідь криється у тому, що протягом вищезазначеного періоду проявилися тенденції не тільки до роз'єднання Сходу і Заходу, але і бажання до відродження колишньої єдності у рамках єдиної християнської цивілізації. Цьому мало сприяти укладення церковної унії з Римом з боку цілої низки слов'янських православних країн, в тому числі і Галицько-Волинського князівства.

З огляду на недостатню дослідженість цієї теми автор поставив за мету з'ясувати місце України-Русі у системі відносин східного і західного християнства, висвітлити головні події, що вплинули на становище Київської митрополії вищезгаданого періоду.

Захоплення хрестоносцями Константинополя, столиці Візантійської імперії, мало незначний вплив на розвиток відносин східнослов'янських

князівств із латинським Заходом. І хоча у Новгородському першому літописі розповідається, як „погибе царство богохранимаго Константинаграда”, автор всю вину покладає на фрягів (венетіанців), які діяли „цесарева веленья забывша и папина”, „но тако бо бе казал им цесарь немецкий и папа римський, еще зло учиниша Цесарю городу”². І справді, розорення Візантії було дуже вигідним для Венеції, оскільки венеціанська торгівельна верхівка таким чином позбавлялася від досить сильного конкурента на Чорному і Середземному морях. Послаблення Візантії на початку XIII ст. Рим використав для поширення свого впливу на території, що були частиною Константинопольського патріархату. Перебіг подій в „імперії ромев” сприяв цьому. У 1206 р. помирає Константинопольський патріарх Іоанн. Опинившись без духовного пастиря, грецьке населення візантійської столиці звернулося до папи за дозволом обрати нового патріарха³. В цей час Григорію, кардиналу Сан Віталі, відправленому папським легатом в Угорщину, було передано звернення Інокентія III до духовенства та населення Русі⁴.

Посилаючись на те, що „майже вся” Грецька імперія і Грецька церква підпорядковувалась папському престолу та покійно приймала його вказівки, папа, вважаючи, що частина не може відокремитись від цілого, пропонував прийняти його легата, якому дані всі повноваження, щоб привести до „єдиної матері” всі її частини⁵. Але папський посол не доїхав до Галичини і листа не було передано за адресою, тож невідомо, чи звернення взагалі було отримане. Немає відомостей і про можливу реакцію на нього.

Наступна спроба поширити владу католицької церкви на Галицьку землю пов'язується із 1215 р. У своєму листі до папи угорський король Ендре II пише: „... бояри і народ Галіції, підкорені нашій владі, просили смиренно від нас, щоб ми поставили їм нашого сина Коломана королем”. У зв'язку з цим король звертався із проханням, „... щоб зволіли признати та негайно переслати через цього нашого посла золоту корону, відповідно до королівської гідності, для нашого сина, щоб, одержавши її від Вашої щедрості, він утішився, подібно як зрадів він королівським помазанням від Апостольського Престолу”⁶. В іншому листі, повідомляючи про виступи місцевого населення, що розпочалися проти Коломана, Ендре II обіцяв, що у разі придушення заворушень він бере на себе обов'язок „... як милостивий Бог поможе, вислати руських єпископів на Собор”⁷. Мова йшла про Латеранський собор, який повинен був відкритися 1 листопада 1215 р.

Таким чином, можна стверджувати, що ініціатором уніональних спроб виступав Ендре II, який розраховував через унію забезпечити своїй східній політиці підтримку Риму.

Однак ці події залишились епізодом без наслідків. Хоча боротьба за Галицько-Волинську спадщину продовжувалась ще протягом певного часу, угорський король вже не робив спроб підкорити Православну церкву Риму, та і сама курія не змушувала його до подібних вчинків. Це ще одне свідчення того, наскільки мало цікавилася апостольська столиця перебігом політичних подій на Русі в першій чверті XIII ст.

Увага Ватикану до східноєвропейських справ зросла у зв'язку з експансією хрестоносців у Прибалтиці, які з самого початку перебували під особливим заступництвом папської курії. Підкорюючи місцеві язичницькі племена, завойовники потрапляли на території, що перебували у сфері впливу руських князів. Перший такий конфлікт виник між хрестоносцями і Полоцьким князівством, яке збирало данину з племен у басейні Західної Двіни. Та до широкомасштабних військових дій справа не дійшла. На зустрічі полоцького князя Володимира з римським єпископом Альбертом (1212 р.) князь „... говорив з ним з повагою, називаючи отцем духовним” і був укладений „вічний мир проти литовців та інших язичників”⁸.

Однак коли хрестоносці посягнули на території Новгород, розпочалась вперта боротьба. У хроніці Генріха Латвійського навіть зазначається, що новгородці „...хотіли б розчавити тевтонів і знищити Лівонську церкву”⁹. Звичайно, така оцінка була досить далека від об'єктивної, адже це погляд не відстороненого дослідника, а прибічника „тевтонів”. На сторінках твору обвинувачувалась і Руська церква, яка нібито не докладала зусиль для навернення язичників у свою віру. Висновок автора полягав у наступному: хрестоносці мають більше прав володарювати над язичниками, оскільки змушують останніх хреститися. Отже, конфлікт не має для Генріха Латвійського характеру конфесійного протистояння. Його заступає проблема політичної зверхності.

Подібну оцінку подій можна побачити і на сторінках Новгородського першого літопису. Хрестоносці тут фігурують тільки як „німці”. Жодного разу не застосовується назва „хрестоносець” або „латинянин”. Та й сама розповідь про конфлікт нічим не відрізняється від розповіді про сутички новгородців з іншими руськими князівствами¹⁰.

Апостольська столиця теж мала досить нечітке уявлення про характер відносин між державами хрестоносців і руськими князівствами. Підтвердженням цього є булла, написана в січні 1227 р. У ній папа Гонорій III висловлював свою радість з приводу того, що руські князі нібито „покірливо просили” папського легата відвідати їхні володіння, виражаючи готовність відректися від усіх

своїх хибних поглядів. У зв'язку з цим папа закликав їх визнати владу Римської церкви і зберігати мир з християнами в Лівонії та Естонії¹¹.

Особливо тісними та різнобічними у перші десятиріччя XIII ст. були зв'язки руських і польських земель. Їх поєднували між собою як князівські шлюбні союзи, так і військова співпраця¹². Про жваві культурні контакти Давньої Русі з латинським світом свідчить значна кількість знайдених тут пам'яток католицького сакрального мистецтва¹³.

На межі 20 – 30-х років XIII ст. у системі відносин Русі із західним світом починають відбуватися зміни, пов'язані частково з тим, що політика апостольської столиці стосовно православних країн ставала все більш жорсткою і категоричною, в ній посилюлися унітарні тенденції. Прикладом цього є політика Риму в Прибалтиці.

З кінця 20-х років різко посилюлась увага курії до взаємовідносин Новгороду з його католицькими сусідами. Причому все більш вагомою стає підтримка цих сусідів з боку папства у боротьбі проти Русі. Так, у повідомленні, адресованому папою Григорієм IX лівонським рицарям, був заклик розпочати війну проти „невірних руських”¹⁴. У 1232 р. папа дає вказівку єпископу Земгалії без згоди його легата Болдуїна Альнського не укладати миру ні з руськими, ні з язичниками¹⁵. Необхідно звернути увагу, що вперше у цих документах руських названо „невірними”, „ворогами Бога і католицької віри”¹⁶.

Подібні послання були адресовані й польському духовенству. В одному з них є слова про „сарацинів, руських та інших ворогів католицької віри”¹⁷. Таким чином, у традиційному (недоброзичливому, але пасивному) ставленні польського духовенства до православних з'являються нові акценти. Західний світ переходить до активної місіонерської діяльності і на Русі (першими місіонерами стали представники ордену домініканців). Однак ця місіонерська діяльність не сприяла зближенню та пошуку взаєморозуміння представників двох конфесій. В умовах зростання антагонізму між православними та католиками вона лише поглиблювала це протистояння¹⁸.

З усього вищесказаного можна зробити висновок, що з 30-х років XIII ст. намітились важливі зміни у системі відносин між руськими князівствами та їхніми західними сусідами. Зростання впливу римської курії на ці стосунки призвело до обмеження контактів між православними і католиками. Місіонерська діяльність католицьких орденів ще більш загострила відносини між представниками двох християнських конфесій. Дестабілізуючим фактором стала також і експансія католицьких держав півночі Європи в традиційну зону руського впливу (східне узбережжя Балтійського моря).

У наступну епоху могутнім фактором, що призвів до змін у відносинах католицького і православного світу, стало татарське нашествя.

Татарська загроза привернула увагу Риму до подій, що відбувалися у Східній Європі. Папська курія здійснювала спроби одночасно в двох напрямках: 1) повернути татар до католицизму і таким чином зробити їх своїми союзниками; 2) створити могутній бар'єр на шляху просування завойовників у Європу¹⁹. В цих умовах руські князівства, які безпосередньо межували із Золотою Ордою, представляли для Риму неабиякий інтерес.

Результатом такого інтересу стало поживавлення відносин між руськими князівствами та папством у другій половині 40-х – на початку 50-х рр. XIII ст. Одним з перших руських князів, що вступили у контакти з папською курією, став Михайло Чернігівський, який відправив на Ліонський собор (1245 р.) свого кандидата на київську митрополічу кафедру – ігумена Петра Акеровича²⁰. В тому ж 1245 р. князь Данило Галицький заявив про готовність визнати „Римську Церкву матір'ю всіх церков”²¹. Результатом подальших переговорів стало прийняття папської зверхності над Галицько-Волинським князівством. Щоправда, дії Данила з самого початку переслідували політичні цілі. Князю завдяки доброзичливій позиції папського престолу вдалося зміцнити своє становище стосовно західних сусідів і, таким чином, запобігти можливим військовим конфліктам.

Стосовно ж позиції галицького духовенства, то вона була досить пасивною. У майбутній унії церковна ієрархія вбачала лише формальне підпорядкування папському престолу із збереженням всіх власних звичаїв і традицій.

Незабаром після досягнення згоди у відносинах між Галицькою Руссю і Римом почало зростати напруження. Причини цього пов'язані з отриманням корони князем Данилом. Коронація вбачалася папською курією (а саме вона проявляла ініціативу у цьому питанні) як засіб досягти підпорядкування Галицької церкви апостольській столиці. Нарешті, у 1253 р. Риму вдалося досягти своєї мети й укласти церковну унію.

Однак цьому єднанню не судилося жити довго, оскільки однією з умов, за яких Данило погодився на коронацію, стала допомога Заходу у його боротьбі проти татар. А саме цього і не було зроблено.

Тим не менше, угода галицького князя із папою певним чином послабила напругу в міжконфесійних відносинах, яка намітилась ще в 30-ті роки XIII ст. У своєму виступі на Ліонському соборі (1254 р.) папа Інокентій IV навіть називав серед „християнських” країн, спустошених татарами, Русь разом з Угорщиною і Польщею²².

Проте не всі руські князівства наслідували приклад Галицької Русі. Так, один з найбільш могутніх князів Північно-Східної Русі Олександр Невський відмовився підтримувати стосунки із Римом. Подібної тактики дотримувалася і Новгородська республіка. Причину цього можна вбачати у тій

політиці, яку проводили західні держави стосовно руських князівств Північно-Східної Русі. Головною метою її знову стало навернення в католицизм „язичників”, що жили на західних окраїнах Новгородської держави. Політика ця, як і раніше, отримала підтримку з боку папської курії. За санкцією папи для язичників, які проживали на цих землях, був поставлений католицький єпископ, а в 1256 р. спадкоємець Інокентія IV Олександр II оголосив хрестовий похід проти карел²³.

Таким чином, з середини XIII ст. у відносинах між Руссю та Заходом запанували два протилежні напрямки: до зближення і до ще глибшого відчуження.

Що ж до Данила Галицького, то після того, як у 1259 р. татарські війська спустошили землі Галицько-Волинського князівства, він був змушений підкоритися завойовникам і взяти участь у поході ординських військ на Польщу. З цього часу руські дружини – постійні учасники подібних військових акцій. Отже, ординська ініціатива змогла розірвати дружні стосунки між давньоруськими князівствами та їхніми західними сусідами.

Іншою значною подією стало відновлення литовським князем Міндовгом язичництва у своїй державі. Розірвавши зв'язки з Римом, він перетворив західноруські землі, що входили до складу Литви, на силу, ворожу латинському світу.

Все це, безумовно, не тільки зміцнило негативну позицію курії стосовно „схизматичної” Русі, а й надало нові аргументи для обґрунтування цієї позиції.

Це було зафіксовано у низці документів папської курії другої половини XIII ст. Одним з найбільш цікавих з них є булла папи Олександра IV Тевтонському ордену від 25 січня 1260 р.²⁴. Цим документом папа стверджував право ордену на землі, подаровані йому руськими князями, а також на ті руські землі, які „до цього часу займають погані татари”, якщо орден зуміє вирвати ці землі з їхніх рук. Місцеве населення („схизматики”), яке проживало на цих землях, має бути навернене у католицизм.

Стосовно ставлення до Русі в країнах Центральної Європи в середині – другій половині XIII ст., то тут „...створена курією ситуація релігійної нетерпимості спонукала правителів надавати своїм конкретним політичним планам, спрямованим проти сусідів, характеру боротьби проти зовнішніх ворожих сил, які загрожували католицькій Європі, а, в свою чергу, їхні послання переконували курію у правильності зайнятої нею позиції. Образ ворожого нелатинського світу, що виник у ході цих контактів, проникав потім у суспільну свідомість, створював несприятливу атмосферу для відносин давньоруських князівств з їхніми західними сусідами. Адже листування це не залишалось службовою таємницею, а тією чи іншою мірою ставало надбанням суспільства Необізнане з хит-

росплетіннями європейської політики, рицарство поступово проймається переконаннями, що православні сусіди на сході й півночі належать до ворожого християнській Європі світу, який слід завоювати і повернути в істинну віру²⁵.

Та подивимось на ситуацію з протилежного боку – на ставлення населення руських князівств до західного світу. Щодо цього цікаві відомості подає Галицько-Волинський літопис XIII ст. Незважаючи на те, що досить часто зустрічаються різкі вислови проти угорців і поляків, для літописця ці загарбники – „іноплеменники”, а не „іновірці”, які прагнуть нав'язати свою віру. У кількох місцях літопису навіть підкреслюється спорідненість руських не тільки з угорцями і з поляками, а й з німцями, як з „християнами”, на противагу „поганам” – литовцям і ятвягам²⁶.

Певний інтерес викликають й оцінки літописця, пов'язані з відносинами Галицької Русі, німецьких держав Прибалтики та Литви. Схвально ставлячись до спроби князя Данила укласти з німцями союз проти Міндовга, автор літопису одночасно засуджує хрестоносців, які, повіривши нещирому хрещенню Міндовга, припинили ворожі дії проти нього, і солідаризується з протилежною позицією рижан. Рижани знали, зазначає літописець, що якби війна продовжувалась, „Литовська земля в роукоу бе их и крещение неволею прияли быша, си же вся некрестьяне Литвою створи Андре” (глава Лівонського ордену – *В.О.*)²⁷.

Окрім того, на позначення представників католицького духовенства вживаються терміни, характерні для православного кліру. Так, у літописі є розповідь про „ігуменів” і „попів”, які пригощали жителів Сандомира перед здачею міста татарам, а також про „єпископів” та „ігуменів”, що проводжали в останню дорогу краківського князя Лешка Чорного²⁸.

Все вищесказане дає підстави стверджувати, що незважаючи на конфлікти, Галицька Русь цієї доби відома як територія мирного співіснування двох конфесій.

Таким чином, церковний розкол 1054 р. не призвів до непримиренного протистояння між слов'янами-православними та слов'янами-католиками, однак певна релігійна нетерпимість почала набувати все більш чітких контурів.

Стосовно ж уніональних спроб, то їхня основна мета полягала у вирішенні політичних завдань, які стояли перед світськими та духовними правителями. Найбільш яскравим у цьому плані є приклад Данила Галицького.

Головною причиною подальшого відчуження між представниками двох головних християнських конфесій була експансія католицького світу, яка спрямовувалась папством і здійснювалась у вигляді або прямого збройного наступу, або місіонерської діяльності. Перехід до такої політики був пов'язаний із зростанням світської влади папства,

його бажанням підпорядкувати своєму впливу місцеві церкви, а також уніфікувати обряди. Все це вело до посилення нетерпимості до некатоліків, а відповіддю стало вороже ставлення до латинян з боку православного світу.

¹ Воейков Н.Н. Церковь, Русь и Рим. – Мн.: Лучи Софии, 2000. – 650 с., Зноско К. Исторический очерк церковной унии. – М.: Мартис, 1993. – 443 с., Історія релігії в Україні: У 10 т. Українське православ'я / За ред. проф. П.Яроцького. – К.: Центр духовної культури, 1997. – Т.2. – 376 с.; Карташев А.В. История Русской церкви: В 2 т. – М.: ЭКСМО-Пресс, 2000. – Т.1. – 846 с.; Кузнецова А.М. Миссия латинской церкви: Опыт христианского Запада и Центральная и Юго-Восточная Европа на рубеже второго тысячелетия / Христианство в странах Восточной, Юго-Восточной и Центральной Европы на пороге второго тысячелетия. – М.: Языки славянской культуры, 2002. – С.35-59.; Лозинский С.Г. История папства. – М.: Изд-во АН СССР, 1961. – 592 с.; Пашуто В. О политике папской курии на Руси (XIII век) // Вопросы истории. – 1949. – № 5. – С.52-76.; Приселков М. Д. Очерки по церковно-политической истории Киевской Руси X-XII вв. – М., 1913. – 374 с.; Рамм Б.Я. Папство и Русь в X-XV веках. – М.–Л.: Изд-во АН СССР, 1959. – 284 с.; Gill J. Byzantium and the papu. 1198-1400. – New Jersey, 1979. – 284 p.; Wlodarski V. Polska i Rus. 1194-1340. – Warszawa, 1966. – 302 s.

² Новгородская первая летопись старшего и младшего изводов (далі – НПЛ). – М.–Л.: Изд-во АН СССР, 1950. – С.46-49.

³ Gill J. Byzantium and the papu. – P.32-34.

⁴ Великий А. ЧСВВ. З літопису християнської України. – Львів: Місіонер, 1999. – Т.2. – С.94.

⁵ Див.: Documenta Pontificum Romanorum Historiam Ucrainae illustrantia (далі – DPR). – Romae, 1953. – Т.1. (1075-1700). – № 3.

⁶ Великий А. ЧСВВ. З літопису християнської України. – Т.2. – С.94-95.

⁷ Там само. – С.96-97.

⁸ Генрих Латвийский. Хроника Ливонии (далі – Хроника). – М.–Л.: Госиздат, 1938. – С.141.

⁹ Хроника... – С.225.

¹⁰ НПЛ. – С.57.

¹¹ Рамм Б.Я. Папство и Русь. – С.113.

¹² Wlodarski V. Polska i Rus. – S.53.

¹³ Даркевич В.П. Произведения западного художественного ремесла в Восточной Европе (X–XIV вв.). – М.: Мысль, 1966. – С.61.

¹⁴ Юрій М.Ф. Соціокультурний світ України. – К.: Кондор, 2004. – С.499.

¹⁵ Там само.

¹⁶ Шаскольский И.П. Борьба Руси против крестоносной агрессии на берегах Балтики в XII–XIII вв. – Л.: Изд-во АН СССР, 1978. – С.149.

¹⁷ Юрій М.Ф. Соціокультурний світ України. – С.501.

¹⁸ Чубатий М. Західна Україна і Рим у XIII ст. у своїх змаганнях церковної унії//Записки наукового товариства ім. Шевченка. – Львів, 1917. – Т.123-124. – С.30.

¹⁹ Uminski J. Niebezpieczestwo tatarskie w pol. XIII w. a papiez Innocenty IV. – Lwow, 1922. – S.57.

²⁰ Томашевський С. Предтеча. Ісідора Петро Акеревич, незнаний митрополит руський (1241–1245 pp.) // Analecta Orbinus Saneti Basilii Magni. – Romae, 1927. – Т.2. – С.3-4.

²¹ DPR. – Т.1. – №12.

²² Латински извори за българската история. – София, 1981. – Т.4. – С.93.

²³ Шаскольский И. П. Борьба Руси против крестовно-агрессии... – С.206-209.

²⁴ Liv. Est und Kurlandisches Urkundenbuch. – Reval, 1853. – Т.1. – С.440-441.

²⁵ Юрій М.Ф. Соціокультурний світ України. – С.514-515.

²⁶ Пашуто В. Т. Образование Литовского государства. – М.: Изд-во АН СССР, 1959. – С.26-32.

²⁷ Цит. за: Юрій М.Ф. Соціокультурний світ України. – С.517.

²⁸ Там само. – С.518.

Summary

*Vadym Orexovskiy
(Chernivtsi)*

The relations between western and eastern christianity in the context of Rus-Ukraine history (XIII – XIV centuries)

The article is about the relations of western and eastern christian worlds in the context of Ukraine history (XIII – XIV centuries).

Keywords: Rus, Ukraine, christianity, church relations, church union, Roman popes, prince Daniel Halician.

УДК 94(477.85/87):631/635 “XIX-XX”

**Володимир Клапчук
(Івано-Франківськ)**

ЗАНЯТТЯ МЕШКАНЦІВ ГУЦУЛЬЩИНИ ЗЕМЛЕРОБСТВОМ В КІНЦІ XIX – ПЕРШІЙ ТРЕТИНІ XX СТ.

Гуцульщина більшою частиною лежить в горах, а тому впродовж своєї історії мала великі проблеми із забезпеченням землею сільськогосподарського призначення, зокрема, орною. Ґрунти були малопродуктивними (бурі та сірі лісові), що не давали добрих врожаїв. Вирощувались лише ті культури, які давали посередні врожаї (картопля, жито). Але і вони не давали можливості селянам забезпечити себе повноцінною нормою сільськогосподарської продукції. У статті наводиться характеристика земельного фонду, розподіл площ вирощуваних сільськогосподарських культур та забезпеченість продукцією селян.

Ключові слова: сільське господарство, урожайність, земельний фонд, жито, картопля, кукурудза, пшениця, ячмінь.

Гуцульщина більшою частиною лежить в горах, а тому мала великі проблеми з забезпеченням землею сільськогосподарського призначення, в першу чергу – орною. Впродовж сотень років гуцули, вирубуючи лісові ділянки, перетворювали їх у пристосовані ділянки для вирощування продуктів

харчування. Земля (ґрунт) були малопродуктивні, майже повсюди переважали бурі та сірі лісові ґрунти, що не давали добрих врожаїв. Населення було змушене вирощувати тільки ті культури, які давали хоч якийсь прибуток. Насамперед, це була картопля, а із зернових найкраще родило жито. Але і вони не давали можливості гуцулам забезпечити себе повноцінною нормою сільськогосподарської продукції. Втім, й землі, якими володіли місцеві жителі, не були у найкращих для сільського господарства місцях. Найродючіші землі були викуплені, не раз за безцінь лихварями, промисловцями та управлінцями.

Питання ведення сільського господарства мешканцями Гуцульщини досить поверхово розглядалось вченими, зокрема зверталась увага на технології примітивного на той час виробництва¹, за винятком полонинського господарства, технологію використання та етнографічні особливості якого описані М.Мандибурою².

Актуальність дослідження полягає у висвітленні особливостей земельного фонду Гуцульщини, розподілу площ вирощуваних сільськогосподарських культур та забезпеченості продукцією селян, що є важливим для характеристики важкого матеріального стану місцевого селянства.

Для підготовки статті використано численні статистичні матеріали з офіційних польських джерел, фондів Цетрального державного історичного архіву у Львові, Івано-Франківського обласного державного архіву, особистого архіву Клапчуків тощо.

Переписи населення і маєтків дозволяють простежувати зміни в часі у забезпеченні селян землею, зокрема орною. Перші детальні матеріали отримані з переписів населення 1787 та 1900 років³ (табл. 1). Для деталізації картини забезпечення селян земельними ресурсами наведемо приклад по долині верхнього Пруту, де були як гірські, так і передгірні села⁴.

З таблиці 1 видно, що за 1787-1900 роки кількість всієї землі в селян Делятинщини збільшилась майже в 2 рази, але, враховуючи великий приріст населення, в розпорядженні кожної родини в 1900 р. залишилось лише 25% тієї землі, яка була в неї у 1787 р. Проте зросла площа орних земель, зокрема рілля з'явилась у гірських селах, де її раніше не було. На одну родину все ж площа ріллі зменшилась і в 1900 році складала: в гірській частині – 0,4 га, на межі з горами – 0,58-0,87 га, на рівнині – 1,64 га. Така площа, очевидно, не могла забезпечити потреби населення у зернових культурах та городині, тому у горах селяни займались в основному тваринництвом⁵.

У більшості сіл на 1 родину припадало по 0,2-0,3 коня, лише у Красній та в Заріччі цей показник сягав 0,5-0,6, великої рогатої худоби – 0,9-1,9, лише в Ямній, Лоевій та Микуличині – 2,0-2,8 голів. У Красній та Майданах вирощуванням овець не займались, а в сусідніх з ними підгірних селах